

ΚΕΤΕΒΕ

ISBN: 978-625-8581-95-9

© 2018 Ketebe Kitap ve Dergi Yayıncılığı A.Ş.

ketebe.com

Ketebe Yayınları: 1681

Poetika

Yayın Yönetmeni
Furkan Çalışkan

Dizi Editörü
Aykut Ertuğrul

Yayıma Hazırlayan
Adem Beyaz

Düzeltili
M. Fatih Kutan

Kapak
Harun Tan

Mizanpaj
Nilgün Sönmez

KETEBE'DE
1. BASKI

Ağustos 2026
İstanbul

Ketebe Yayınları
Sertifika No: 49619
Maltepe Mahallesi Fetih
Caddesi No: 6 Dk: 2
Topkapı 34010 İstanbul
Tel: 212 612 29 30
e-mail: ketebe@ketebe.com

Baskı ve Cilt
Sertifika No: 47939
My Matbaacılık San. ve
Tic. Ltd. Şti. Maltepe Mah.
Yılanlı Ayazma Sk. No: 8/F
Zeytinburnu / İstanbul
Tel: 0212 674 85 28

© Suhrkamp Verlag GmbH, Berlin, 2005.

© Özgün adı *Die Gegenwart der Tragödie: Versuch über Urteil und Spiel* olan bu kitabın Türkiye hakkı Suhrkamp Verlag GmbH aracılığıyla Ketebe Kitap ve Dergi Yayıncılığı A.Ş.'ye aittir. İzinsiz yayımlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Tragedyanın Güncelliği

Yargı ve Oyun Üzerine Bir Deneme

CHRISTOPH MENKE

TÜRKÇESİ

ZEYNEP ERBAY

KETEBE

Christoph Menke

Frankfurt am Main Goethe Üniversitesi'nde Pratik Felsefe emeritus profesörüdür. 1977-1983 yılları arasında Heidelberg ve Konstanz'da felsefe, Alman dili ve edebiyatı ile sanat tarihi eğitimi aldı. Doktora eğitimini 1987'de Konstanz Üniversitesi'nde, doçentliğini ise 1995'te Berlin'de tamamladı. New York'taki New School for Social Research ve Potsdam Üniversitesi'nde profesör olarak görev yaptıktan sonra 2009-2025 yılları arasında Goethe Üniversitesi'nde ders verdi. Siyaset ve hukuk felsefesi, öznellik teorileri, etik ve estetik üzerine yoğunlaşan Menke'nin başlıca eserleri şunlardır: *Sanatın Egemenliği* (*Die Souveränität der Kunst*, 1988), *Ahlaki Olanda Tragedya* (*Tragödie im Sittlichen*, 1996), *Hukuk ve Şiddet* (*Recht und Gewalt*, 2011), *Sanatın Gücü* (*Die Kraft der Kunst*, 2013), *Hakların Eleştirisi* (*Kritik der Rechte*, 2015), *Özgürleşme Teorisi* (*Theorie der Befreiung*, 2022) ve *Tragedyanın Güncelliği: Yargı ve Oyun Üzerine Bir Deneme* (*Die Gegenwart der Tragödie: Versuch über Urteil und Spiel*, 2005).

Zeynep Erbay

2002'de İstanbul'da doğdu. İstanbul Üniversitesi Çeviribilimi bölümü mezunudur. Almancadan felsefe, edebiyat kuramı ve akademik metin çevirileri yapmaktadır. Yayımlanmış çevirileri arasında Hans Blumenberg'in *Filozofu Baştan Çıkarmak* (2025) adlı eseri yer almaktadır. Başlıca ilgi alanları edebiyat, resim ve dil olan Erbay, felsefe ve kültürel incelemeler ekseninde akademik çalışmalarını sürdürmektedir.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	7
-------------	---

1

YARGININ AŞIRILIĞI: KRAL OEDİPUS ÜZERİNE BİR OKUMA

1. “Ben Verdim”: Kaderin Biçimi	13
Eylemek, Bilmek, Yargılamak	19
“Tragedyaya Özgü”	26
2. Yargıçtan Mahkûma: Oedİpus’un Hikâyesi	31
Kehanetin Hukukileşmesi	33
Lanetlemek	43
Öz-Mahkûmiyet	52
Yasanın Laneti	63
3. Yazar ve Kişi: Oedİpus’un Varoluşu	67
Dramatik Varoluş	70
Dramın Aşkın Yapısı	78
Ek Bölüm: Trajik İroni Kavramı	82
4. Yargının Şiddeti: Oedİpus’un Deneyimi	89
Felsefe ve Tragedya	89
Yargının Nesnelliği	92

Oedipus'un Şikayeti.....	103
Büyük ve Küçük Hatalar.....	105
Hata Yargısının Paradoksu.....	112
5. “Acı Çekerek Öğrenmek”: <i>Tragedya ve Yaşam</i>.....	123

2

TRAGEDYA TEORİSİNE DAİR ARA BÖLÜM: TRAGEDYANIN DAVASI

1. <i>Tragedya Estetiğine Dair: Güzellikten Oyuna</i>.....	143
Trajik Olanın Güzellik İçinde Sönümlenmesi.....	143
Seyir mi, Çözümleme mi?.....	155
Eylemi Sergilemek.....	158
Oyuncunun Özgürlüğü.....	163
2. <i>Oyunun Vaadi ve Çaresizliği</i>.....	173
Tragedyanın Parodisi ve Parodinin Tragedyası: Romantik Komedi.....	175
Trajik Olmayan Kahraman: Diyalektik Öğretici Oyun.....	184
Meta-Tiyatro, Meta-Tragedya.....	196

3

OYUN TRAGEDYASI

I. <i>Tragedya ve Şüphecilik: Hamlet Üzerine</i>.....	207
Eylem, Bilgi, Oyun.....	212
“Delilik” ve İroni.....	224
Düşünümün Girdabı: Tiyatro ve Tragedya.....	228
2. <i>Üç Eskiz: Beckett, Müller, Strauß</i>.....	241
Çatışmanın Durumu: Samuel Beckett, <i>Oyun Sonu</i>	241
Oyunun Gladyatörleri: Heiner Müller, <i>Philoktet</i>	261
Asla: Botho Strauß, <i>İthaka</i>	277

ÖNSÖZ

Tragedyanın Güncelliği; bu başlık bir iddia ortaya koyar. İddia şudur: Bugün hâlâ tragedyalar vardır; tragedya bizim için günceldir; bizim güncelliğimiz tragedyaların güncelliğidir. Bu iddianın ilk ve aşikâr anlamı polemiktir. Tragedyanın güncelliği iddiası bir görüşü reddeder. Hegel’in sanat üzerine o meşhur ifadesini değiştirerek söylersek: Tragedya “bizim için” artık “geçmişte kalmış bir şey” değildir. Ya da Friedrich Schlegel’in tahmin ettiği gibi, tragedya “eskimiş” olamaz. “Bizim için” yani hem Hegel’in hem de Schlegel’in kastettiği anlamda: Biz modernler için. *Tragedyanın Güncelliği* başlığının reddetmek istediği görüş şudur: Modernite, tragedya sonrası bir zamandır.¹ Buna karşılık *Tragedyanın Güncelliği* başlığının ortaya koyacağı iddia ise çifttir: Kendimizi tragedya deneyiminden muaf, tragedya formunu ise aşmış sayarsak hem kendimizi, konumumuzu ve koşullarımızı, hem de aynı zamanda tragedyayı, onun formunu ve deneyimini yanlış anlarız.

Tragedyanın “güncelliği”, öncelikle onun zamansal ve tarihsel şimdisiidir. Tragedyanın bir güncelliğe sahip olması, barındırdığı

1 Modernitenin, tragedya sonrasının çağı olarak tarih felsefesi açısından belirlenmesini daha ayrıntılı biçimde (ve eleştirel olarak) şu metinlerde ortaya koydum: “Ethischer Konflikt und ästhetisches Spiel. Zum geschichtsphilosophischen Ort der Tragödie bei Hegel und Nietzsche”; “Die Gegenwart der Tragödie. Eine ästhetische Aufklärung.”

deneyim içeriğinin bizim için bir anlam taşıması demektir. Tragedyanın bu deneyim içeriği, pratiğin “trajik ironisi”dir: Her zaman başarıyı hedefleyen eylem sadece kendisi aracılığıyla ve dolayısıyla zorunlu olarak kendi başarısızlığını ve böylece failin mutsuzluğunu doğurur. Eylemin bu trajik deneyiminin bizim için –hâlâ veya yeniden– bir anlam taşıyıp taşımadığına, pratiğimizin tarihsel durumu karar verir. Modern bir umuda göre, kendi başına düşünme yoluyla, özbilinçli ve rasyonel öznelliğin rüştüne erişmesiyle, pratiğimiz öyle bir değişecektir ki –hatta çoktan değişmiştir– trajik ironinin şiddetinden kurtulacaktır. *Tragedyanın Güncelliği* başlığı ise aksine, trajik ironinin şiddetinin etkisini sürdürdüğünü iddia eder. Tragedya deneyiminin bizim için de hâlâ geçerli olmasının bir nedeni, yargıda bulunmamız ve bu yargıyı kurma biçimimizdir; yani pratiğimizin normatifliğidir. Oedipus, kendi hakkında yargıda bulunarak, hatta tam da kendi hakkında bizzat kendisi yargıda bulunarak kaderini hazırlar. Çünkü Oedipus yargısını, üzerinde güç sahibi olduğu kendi eylemine dönüştüremez; aksine yargısı onun üzerinde güç kazanır. Biz de tam olarak onun gibi yargıda bulunuruz. Yargıda bulduğumuz sürece, tragedyanın güncelliğinde yaşıyoruz demektir.

Tragedyanın trajik deneyim içeriği bizim için ancak tarihsel bir güncelliğe sahip olabilir; bu da ancak tragedya formu aracılığıyla estetik bir mevcudiyet kazanmasıyla mümkündür. Bu estetik güncelleştirme sadece metinle gerçekleşmez; tiyatronun oyunundaki sahneleme ile vuku bulur. Eylemin trajik ironilerini temsil eden tragedya, ancak tiyatrodan canlandırıldığı sürece vardır. Burada ikinci bir “modern” umut belirir. Bu umuda göre tiyatro oyunu, içinde barındırdığı trajik deneyimi aynı zamanda sarımsal veya aşmalıdır. Yani tragedya, tiyatrodaki o oyunbaz estetiği sayesinde, kendi içindeki trajik ağırlığı çözüme kavuşturmalı, hatta bu ağırlığı çoktan yok etmiş olmalıdır. *Tragedyanın Güncelliği* başlığı ise bu umudun aksini iddia eder. Eylemin trajik ironisi ile onu sahnede

görünür kılan tiyatro oyunu arasında sadece bir dışlama ilişkisi yoktur.* Aksine bu ikisi arasında, zıt yönlerde ilerleyen ve birbirini karşılıklı olarak var eden bir bağ bulunur. Tragedya, birbirine karşı duran ama ancak birbirleri sayesinde var olabilen tragedya ile oyun arasındaki o çatışmanın serimlenmesidir. Bu yüzden tiyatro oyunu trajik deneyimi ortadan kaldırmaz; yalnızca görünüşte paradoksal bir biçimde, o deneyimi bizzat doğurur.

Tragedyaya dair her şeyde olduğu gibi, onun güncelliği sorusu da ikili bir sorudur: Bir yanda trajik deneyimin kendisi için anlam ifade ettiği pratiğin tarihsel biçimine dair bir soru; diğer yanda ise trajik deneyimin temsil edildiği estetik forma dair bir soru. Aşağıda bu iki sorunun ancak birlikte ele alınabileceği açıkça görülecektir; çünkü tragedyada trajik deneyim ile estetik form birbirine çözülemez şekilde bağlanmıştır.

Bu kitap tersten yazıldı. Üçüncü bölümdeki denemeler; Beckett'in *Oyun Sonu*, Müller'in *Philoktet* ve Strauß'un *Ithaka* eserlerini özgün bir modern tragedya biçimi –yani benim önerdiğim tabirle bir “Oyun Tragedyası”– olarak okuma çabaları başlangıç noktasını oluşturuyordu. Tiyatronun tragedyaya nasıl “içkin” (Stanley Cavell) olduğuna dair *Hamlet*, bu durumun paradigmatik ve erken bir örneğidir. İkinci bölüm, üçüncü bölümdeki bu okumaların teorik hazırlığını yapar. Bu bölüm; oyun veya teatrallık bilinci ile tragedyanın birbirini dışladığına, hatta trajik deneyimin sahnelenme bilinciyle çözümlü gittiğine dair “modern” inancın eleştirisine hizmet eder.

* Jacques Derrida, Artaud yorumunda şöyle yazar: “Temsilin kapalılığını düşünmek, trajik olanı düşünmektir: Kaderin bir temsili mahiyetinde değil, bizzat temsilin kaderi mahiyetinde.” (Jacques Derrida, “Das Theater der Grausamkeit und die Geschlossenheit der Repräsentation”, s. 379) Bu, yanlış bir alternatiftir: Estetik temsilin tiyatro oyunundaki “kaderi”, sunduğu o trajik kaderin yerini almaz. Bilakis, tiyatro oyunundaki temsilin o –estetik– “kaderi” şundan ibarettir: Sunduğu o –trajik– kaderi tek bir hamlede hem askıya alır hem de yaratır; evet, onu estetik düzlemde, yani tiyatro oyununda, sadece eşzamanlı yaratarak askıya alabilir.

Bu eleştiri, romantik komedi kavramı ve epik tiyatronun kuramıyla hesaplaşarak gerçekleştirilir. Bir kez daha *Kral Oedipus* üzerine yoğunlaşan birinci bölüm ise burada “tragedya”dan ne anlaşıldığını açıklar. Bu açıklamanın merkezinde trajik ironi kavramı ve bu kavramın yargılama pratiğine uygulanışı yer alır.²

2 Kitabın bölümleri ve taslakları son yıllarda oluştu; tamamlanması ise Erfurt Üniversitesi Max Weber Kültür ve Sosyal Bilimler Koleji’nde bir buçuk yıl süren araştırma bursu dönemim sırasında mümkün oldu. Daveti için Hans Joas’a içtenlikle teşekkür ederim. Ayrıca nerileri ve sabrı için editörüm Bernd Stiegler’e de bir teşekkür borçluyum.